

NECESITATEA STUDIERII ISTORIEI POPULAȚIEI ROMÂNIEI

LOUIS ROMAN

Studiul de față, dedicat primei Conferințe mondiale interguvernamentale a populației (București, august 1974), își propune să demonstreze că — departe de a fi un sector îngust al cercetării istoriei României — domeniul demoistoriografiei are implicații de mare amploare.

1. *Precizarea unor concepte.* Se afirmă uneori că una dintre trăsăturile caracteristice ale demografiei este faptul că ea s-ar găsi în zona de contact a multor discipline, aserțiune ce are drept scop extinderea nejustificată a sferei de investigații a științei date. Astfel apare și utilizarea abuzivă a adjectivului „demografic“ în legătură cu orice fenomen legat de populație.

În realitate, *demografia* — ca oricare altă știință particulară — își are propriul său domeniu, limitat, de cercetare, stabilind, desigur, contacte cu alte discipline vecine. Ea studiază numai anumite aspecte ale dezvoltării populației, sau — așa cum se precizează tot mai clar de către cercetătorii din ultimul deceniu — ea urmărește caracterele cantitative și calitative ale structurii (stării) și mișcării populației umane.¹ Sub structura (starea) populației se înțelege: numărul; distribuția pe medii (urban, rural), sexe și vîrstă, clase și păaturi sociale, teritoriu și naționalitate etc.; starea civilă; structura populației active; etc. Prin mișcarea populației se desemnează: mișcarea naturală (natalitate, mortalitate, spor natural etc.); dinamica spațială; mobilitatea socială.²

Populația — prezentînd multiple ipostaze — este obiectul, din diferite unghiuri de investigație, al multor discipline. În urmă cu mulți ani, É. Levasseur sublinia necesitatea studierii populației din punctul de vedere al demografiei, economiei politice, politicii, moralei, sociologiei.³ Astăzi, desigur, lista se poate mult mări, adăugîndu-se și psihologia, viitorologia, polemologia, filosofia ș.a. Rezultă deci că termenul *demografic* se poate aplica numai ca atribut al fenome-

¹ Al. Pescaru, *Elemente de demografie*, București, Edit. științifică, 1968, p. 94—96; *Dicționar statistic-economic*, red.: C. Ionescu, București, Dir. Centr. Stat., 1969, p. 381 (Sub *Demografie*); P. Hugon, *Démographie*, (Evreux), Dalloz, 1971, p. 1; *Materialism istoric*, I, București 1972 (Univ. Buc., Fac. ist.), p. 207. Pentru evoluția conceptului în perioada postbelică, vd. acad. Șt. Pascu, *Demografia istorică*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, I, Cluj, „Dacia”, 1972, p. 30—36.

² Al. Pescaru, *op. cit.*, p. 99—154; P. Hugon, *op. cit.*, p. 1, 77 (nota) et pass. Vd. și *Dicționar statistic-economic*, p. 381—395.

³ E. Levasseur, *Démographie*, în *La Grande Encyclopédie...*, XIV, Paris, (1891 ?), p. 81, 83—84; idem, *Population*, *ibid*, XXVII, (1900 ?), p. 291—292, 295.

nelor cercetate de demografie. În ceea ce privește, în general, ansamblul evenimential legat de populație, este justificată utilizarea termenului *demic*.⁴

Istoria populației (procesul obiectiv al dezvoltării multilaterale a populației) și *politica demică* (ansamblul de idei și acțiuni ale diferitelor clase și pățuri sociale cu referire la populație) sînt cercetate de *demografia istorică*, ramură a științelor istorice. Ea utilizează concluziile diferitor discipline ce investighează populație și se bazează, în afara procedurilor general-istoriografice, pe *tehnicile demoistoriografice specifice*. Tot mai larg se aplică matematicile la cercetarea proceselor sociale în general și demografic în speță,⁵ dar și la investigarea celor demoistorice.⁶ Cea mai avansată orientare în demografia istorică este, desigur, viziunea complexă a fenomenului demic, relevîndu-se însă în mod deosebit strînsa legătură între aspectele demografice și structura socială.⁷ Cercetarea concret-sociologică are un aport evident la progresarea demoistoriografiei fie sub aspecte particulare — populația unor orașe sau sate —, fie la scara întregii societăți.⁸ Recensămintele populației și studiul concret-sociologic au impus includerea prezentului în domeniul demoistoriografic; progresele viitorologiei i-au integrat și perioada ce ne stă în față și pentru a avea o reprezentare asupra atenției de care se bucură problema dată este suficient a aminti că o recentă bibliografie enumeră 372 titluri de prognoze general-demografice și de perspective asupra forței de muncă, apărute în lume în decurs de numai cîțiva ani (aproape doar în 1963—1969; puține sînt și din cîțiva ani precedenți).⁹

Problemele istoriei populației și politicii demice prezintă pentru noi o importanță extremă, rezultată atît din împrejurări cu caracter general, cît și din unele cu caracter special.

2. *Împrejurările generale ale necesității studierii istoriei populației României* rezidă, înainte de toate, în: a) esența umanistă a societății socialiste și în b) valoarea demografiei la nivel istoriografic.

Socialismului îi corespunde *cea mai înaltă formă a umanismului*¹⁰, unul dintre obiectivele majore ale căruia este condiția umană: P.C.R. are în centrul

⁴ Diferențierea demic-demografic este expresia acelei necesități lingvistice care a dus și la precizări de tipul: familial-familiar, miner-minier, petrolier-petrolifer etc.

⁵ Vd. de ex.: M. Șilețchi, L. Curta, *Modelarea matematică a proceselor sociale*, București, Edit. Academiei, 1972; R. Pressat, *L'analyse démographique...*, Paris, Presses Unir, 1961.

⁶ Vd. de ex.: L. Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739—1831)*, în „Studii”, 24, 5, 1971, p. 909—910; idem, *Evoluția numerică a populației Țării Românești și migrația externă (1739—1831)*, în „Studii și art. ist.”, XXIII, 1973, p. 23 (și n. 17).

⁷ Vd. de ex.: Aleks. Fol, *Demografska i socialna struktura na drevna Trakija. I hiljadoletie predi novata era*, Sofija, „Nauka i izkustvo”, 1970; Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX...*, București, Edit. științifică, 1971.

⁸ Vd. de ex.: *Sociologia urbana. Testi i documenti*, Red.: G. F. Elia, Milano, Ulrico Hoepli, (1971); M. Cernea ș.a., *Doă sate. Structuri sociale și progruri tehnice*, București, Edit. politică, 1970; *Dinamica structurii de clasă în etapa construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, coord.: Ilie Rădulescu, București, Edit. științifică, 1972.

⁹ *Prognoze in Wissenschaft, Wirtschaft und Gesellschaft. Register-bibliographie...*, red.: H. G. Schinkel, Berlin, Akademie-Verlag, 1972, Nr. 2598—2969.

¹⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Edit. politică, 1968, p. 573—585.

atenției sale „ceea ce e mai valoros, mai nobil în societatea noastră socialistă — omul, căruia îi datorăm tot ceea ce s-a înălțat în România.“¹¹ Or, demografia istorică se preocupă de probleme stringente ale vieții și activității indivizilor, prin care fapt se prezintă drept o disciplină de mare pondere umanistă.

Ea este, totodată, un *important instrument de cercetare*, capabil a reinnoi multe aspecte ale istoriografiei tradiționale,¹² evidențiind o nouă dimensiune a istoriei.¹³ Pe cale deductivă, problema a fost de mult sesizată de G. Barițiu: „Nu e lucru mai firesc decât a întreba care este numărul lăcuiitorilor în cutare țară, pentru ca după aceea să poți face feliuri de încheieri“.¹⁴ Lucrul a fost evidențiat și în chip inductiv: dorind să adâncească studiul istoriei Imperiului otoman, în general, și al Bulgariei în special în secolele XVIII—XIX, N. V. Mihov — bibliograf serios și erudit — a văzut importanța cercetării sociale și economice și astfel, după propria-i mărturie, a ajuns la necesitatea de a strânge materiale asupra populației.¹⁵

Necesitatea cunoștințelor de istoria populației României a fost, de pildă, pusă în lumină când — analizându-se tocmeala de la sfârșitul veacului al XVIII-lea dintre vel logof. N. Brîncoveanu și locuitorii din satul Obilești—jud. Ilfov—¹⁶ s-a conchis: „Neștiind numărul sătenilor, nu se poate aprecia dacă această învoială era oneroasă sau nu“.¹⁷ Și invers: știindu-se numărul ludelor și, cu aproximație, numărul locuitorilor satelor Glogova și Cilnic ale lui N. Glogoveanu (dar cunoscându-se și alte elemente), s-a putut stabili importantul raport între cele două forme de însușire a rentei feudale (centralizată de stat și apropiată nemijlocit de către stăpînii de moșii) la începutul veacului al XIX-lea, în Țara Românească.¹⁸

Chiar dacă insuficiența izvoarelor o silește a lucra cu cifre parțial ipotetice, analiza demoistoriografică este capabilă a decela unele noi aspecte esențiale. S-a considerat, astfel, că — în momentele de cea mai grea încercare — oștirea lui Ștefan cel Mare, în covârșitoare majoritate alcătuite din răzeși, s-a ridicat la 40—60.000 de luptători; în acea vreme, țara avea circa 3.000 de sate, cu mărimea medie de 20 de gospodării, adică aproximativ 60.000 de curți; rezultă deci că, la vreme de mare primejdie, fiecare gospodărie punea la

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multi-lateral dezvoltate...*, vol. 5, București, Edit. politică, 1971, p. 459.

¹² M.-R. Reinhard, *Histoire et démographie*, în „Revue historique“, Paris, 74-e année, t. CCH, Avril-Juin 1950, p. 194—201.

¹³ Șt. Ștefănescu, *La démographie — „dimension de l'histoire“*, în *Recherches sur la philosophie des sciences*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1971, p. 365—366.

¹⁴ G. Barițiu, *Din statistica Transilvaniei*, în „Foae pentru minte, inimă literat.“, Brașov, VII, 21, 1844, p. 161.

¹⁵ N. V. Mihov, *La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIII-e et XIX-e s...*, (I), în „Sbornik B.A.N.“, Klon ist.-filolof. i folk., Sofia, IV/3, 1915, p. VII.

¹⁶ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, VIII, București, 1897, p. 72—74.

¹⁷ Gh. Panu, *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute*, 1/2, București, 1910, p. 426.

¹⁸ S. Columbeanu, *Caractrul exploatării feudale a țăranimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800—1820)*, în „Studii“, XIV, 3, 1961, p. 585—586.

dispoziția domnului în medie câte un oștean,¹⁹ ceea ce relevă o anumită față a bazelor sociale ale puterii Moldovei în perioada dată. De asemenea, aplicându-se un complex de procedee demoistoriografice (numărul mediu al membrilor unei familii, media gospodăriilor într-o așezare, numărul de localități documentate, comparația cu densitatea umană în alte ținuturi europene), s-a stabilit că populația Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului a crescut de la circa 300.000 de suflete la sfârșitul veacului al XI-lea pînă la aproximativ 900.000 la finele secolului al XIV-lea; la mijlocul acestuia din urmă, românii alcătuiau cam 60% din locuitori, alți circa 40% fiind secui, maghiari și sași;²⁰ calculându-se date care probează — pentru întregul teritoriu de peste munți al R. S. România, în decurs de trei veacuri — un ritm mediu anual de numai 4‰, s-au adus valoroase noi argumente pentru demonstrarea adevărului istoric al permanenței viețuirii de-a lungul întregului ev mediu a poporului român pe teritoriul țării.

Virtuțile generale ale cercetării demoistoriografice demonstrează astfel utilitatea și oportunitatea largii ei dezvoltări.

3. *Împrejurările speciale ale necesității studierii istoriei populației României* rezidă mai ales în: a) tendențiozitatea tratării ei de către forțele ostile progresului, revoluției; b) frecvența folosire a argumentării demice în lupta purtată de forțele înaintate ale țării; c) natura, în însemnată măsură demoistoriografică, a unor probleme de cea mai mare importanță ale istoriei noastre (formarea poporului român; continuitatea geto-dacilor, daco-romanilor, străromânilor și românilor în zona carpato-dunăreano-pontică; așezarea pe teritoriul țării a diferitelor neamuri și naționalități; etc.).

Problemele istoriei populației României au fost de multe ori *tendențios tratate*, încercîndu-se a se desprinde încheieri ce duceau la frînarea dezvoltării progresiste a societății. Nivelul dezvoltării proletariatului a fost una dintre aceste chestiuni. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea, ideologi din rîndurile conservatorilor, poporanștilor și liberalilor susțineau „inexistența” proletariatului în România, negînd pe această bază necesitatea și posibilitatea activității partidului socialist.²¹ Și după ce în 1918 se desăvîrșise unitatea statului român, muncitorimea din diferitele lui trupuri unindu-și rîndurile, elemente social-democratice de dreapta afirmau, în 1921, chipurile „slaba” forță numerică a proletariatului, apreciînd în mod calomnios ca „redușă” conștiința sa politică, de unde desprindeau concluzia că trecerea la socialism în România ar fi posibilă numai după un proces de „lungă durată”, ceea ce exprima lipsa de încredere în capacitatea de luptă a clasei muncitoare din țara noastră.²² Realitatea istorică este însă cu totul alta. La 1901—1902, în

¹⁹ R. Rosetti (gen.), *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare*, în „Ana-tele Acad. Rom., Mem. Secț. ist.”, S. III, t. IV, 1925, p. 402; idem, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 136.

²⁰ Acad. Șt. P. S. P., *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, „Dacia”, 1971, p. 152—159, 222—232 (v. și „Studii și art. ist.”, XIX, 1972, p. 22, 23).

²¹ N. Stoica, *Socialiștii români despre caracterul economiei țării la începutul secolului*, în „Era socialistă”, LIV, 6, 1974, p. 39.

²² *Întrebări și răspunsuri pe teme din istoria P.C.R. și a mișcării muncitorești din România*, București, Edit. politică, 1974, p. 172—173.

vechea Românie erau circa 120.000 de muncitori și ucenici în industria prelucrătoare și extractivă, precum și la căile ferate²³; dintre ei, pot fi considerați în rindurile proletariatului industrial modern cam 57.000 de oameni.²⁴ Dacă luăm întregul teritoriu al R. S. România, atunci evoluția numerică a clasei muncitoare în perioada discutată a fost aceasta: la 1870 — circa 125.000 de persoane; 1902 — aproximativ 300.000 în industrie și transporturi (dintre care, proletari de fabrică ceva mai mult de 130.000)²⁵; 1921 — cam 750.000 în industrie, transporturi și silvicultură²⁶; 1938 — circa 1 mln. (dintre care, proletariatul industrial modern cuprindea cel puțin 400.000).²⁷ Istoria și-a luat sarcina de a dezminți și pronosticurile asupra „necesității” unui proces de lungă durată pentru intrarea țării pe făgașul socialismului: numai la două decenii și jumătate de la formularea lor, clasa muncitoare — sub conducerea partidului său marxist-leninist — se dovedea forța capabilă să conducă întregul popor muncitor pe calea desăvârșirii revoluției burghezo-democratice, să instaureze dictatura proletariatului, să înceapă construirea socialismului în România.

Și-n numeroase alte probleme s-a încercat a se utiliza false argumente demice în contradicție cu interesele dezvoltării progresiste a societății. Așa de pildă, la mijlocul secolului trecut, când masele țărănești din Principate, forțele cele mai înaintate luptau pentru Unirea Moldovei cu Țara Românească, văzînd în aceasta și posibilitatea rezolvării democratice a problemei agrare, elementele conservatoare cereau evitarea împroprietăririi printre altele și pentru că ea, chipurile, oricum nu va putea asigura țărănimea cu pământ ca urmare a creșterii continue a populației²⁸, ceea ce era, desigur, o voită denaturare a datelor problemei. În 1847, vistieria ieșeană afirma că realizarea unei linii ferate în Moldova nu putea fi rentabilă, printre altele, pentru că țara „nu este încă nici pe departe suficient populată”;²⁹ vor trece însă numai două decenii — în care timp nu se vor produce schimbări esențiale sub aspectul densității demice — și se va da în folosință linia ferată Suceava—Roman (3/15 decembrie 1869), ceea ce probează falsitatea argumentului, care fusese folosit în anumite scopuri apologetice. Cunoscînd realitățile locale, Iosif II proclamase desființarea dependenței personale în 1783, la Sibiu; autoritățile și nobilimea — dorind împiedicarea acțiunii — prezentau și argumentul că în Transilvania o asemenea reformă ar stîrni emigrarea țăranilor români în Principatele extracarpatice³⁰, ceea ce — pornind de la realul exod țărănesc dincoace de Carpați, desfășurat

²³ *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, red.: N. N. Constantinescu, București, Edit. politică, 1959, p. 218, 219, 230.

²⁴ N. N. Constantinescu, *Inceputurile formării și dezvoltării clasei muncitoare în România*, în „Anale ist.”, XIX, 4, 1973, p. 85.

²⁵ *Idem*; L. Roman, *Inceputul luptei revoluționare a clasei muncitoare din țara noastră...*, în „Studii și art. ist.”, XX, 1972, p. 122.

²⁶ *Situația clasei muncitoare din România. 1914—1944*, red.: N. N. Constantinescu, București, Edit. politică, 1966, p. 112—113.

²⁷ *Ibidem.*, p. 288—301; „Scînteia”, XLI, 8971, 17 noiembrie 1971, p. 2.

²⁸ A. G. Goleșcu, *De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, A. Franck, 1856, p. 63—65 (combaterea tezei).

²⁹ I. Ionășcu ș.c., *Relațiile internaționale ale României în documente (1369—1900)*..., București, Edit. politică, 1971, p. 324—325, Nr. 58.

³⁰ Acad. D. Prodan, în *Istoria României*, III, București, Edit. Academiei, 1964, p. 782.

curent în acea vreme — constituia o intenționată exagerare cu clare scopuri de clasă.

Obstinatul apel tendențios — al unor forțe ostile progresului, revoluției — la argumente demice impune cercetarea atentă de către istorici a problemelor. Sarcina apare cu atât mai importantă cu cât, pentru a-și susține revendicările, *forțele înaintate ale țării* au folosit și ele de multe ori argumente demice. Cel mai adesea a fost utilizată — în lupta mișcării muncitorești din România, a P.C.R. împotriva regimului burgheziei și moșierimii, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și construirea socialismului — analiza structurii de clasă a societății noastre.

În anii procesului revoluționar unic desfășurat în România în perioada postbelică, P.C.R. a condus opera clasei muncitoare, a întregului popor de transformare radicală a țării, de restructurare a societății. Aceasta a impus efectuarea unor analize temeinice ale stratificării sociale pentru a se putea elabora și aplica măsurile adecvate. Așa a procedat, de pildă, Plenara C.C. al partidului din martie 1949, care — pentru a trasa sarcina transformării socialiste a agriculturii, fenomen de adînci implicații în viața țării³¹ — a cercetat și compoziția populației sătești în acel moment: muncitorii din gospodăriile agricole de stat și stațiunile de mașini și tractoare; circa 250.000 de familii compuneau proletariatul agricol; peste 57% din gospodăriile rurale alcătuiau țărănimea săracă; cam 34% din totalul gospodăriilor agricole constituiau țărănimea mijlocașă; chiaburimea; erau luate în considerare, de asemenea, și resturile moșierimii expropriate.³²

P.C.R. a operat analize ale structurii de clasă și ale poziției forțelor de clasă din România și în perioada antebelică, așa cum a procedat de pildă Congresul al V-lea (1931).³³ Și socialiștii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea au realizat o asemenea cercetare. Construind argumentația faptului că „socialismul nu este în țara românească o plantă exotică”, că el este necesar și aici ca și în alte țări,³⁴ C. Dobrogeanu-Gherea folosea și o analiză a schimbărilor petrecute în dezvoltarea socială a României în deceniile post-pășoptiste cu referire la burghezie, boierime, marii proprietari și arendași, țărănime.³⁵ Un sfert de veac mai tîrziu, pentru a demonstra că activitatea socialiștilor în România este pe deplin justificată și necesară,³⁶ Gherea opera o introspecție a societății vremii, reliefînd clasele și grupurile sociale care formau baza socială a mișcării socialiste la noi.³⁷

Argumentul demic cel mai adesea utilizat de mișcarea de eliberare națională a fost acela al numărului românilor. Pentru prima oară, el a răsunit în

³¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste...*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 387.

³² *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R. 1948—1950*, Edit. P.M.R., 1951, p. 89—92.

³³ *Documente din istoria P. C. R.*, III, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 263—275; Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 358—359.

³⁴ C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?... (1885—1886)*, în *Presa muncitorească și socialistă din România*, I/1, București, Edit. politică, 1964, p. 333, 335.

³⁵ *Ibidem.*, p. 336—341.

³⁶ *Idem*, *Asupra socialismului în țările înapoiate (1911)*, în *idem*, *Scrieri social-politice*, ed. D. Hurezeanu, București, Edit. politică, 1968, p. 259.

³⁷ *Ibidem.*, p. 266—269, 275.

Transilvania stăpinită de habsburgi : I. I. Micu-Klein și urmașii săi, căpeteniile răscoalelor eliberatoare de la mijlocul veacului al XVIII-lea și corifeii Școlii ardelenne demonstrau necesitatea acordării de drepturi populației românești din cuprinsul Imperiului și prin preponderența ei numerică.³⁸ Pe această bază, în timpul revoluției din 1848—1849, s-a cerut în repetate rânduri reprezentarea românilor în organele legislative și în toate funcțiile publice, corespunzător numărului lor.³⁹ N. Bălcescu conchidea că aceasta semnifică voința a 3½ mil. de români din Transilvania, Banat și Partium de a se uni într-o Țară Românească.⁴⁰ Acțiunea viza, desigur, țeluri și mai înalte : se pregăteau astfel o serie de condiții în vederea realizării deplinei unități politice a poporului român.⁴¹ Aceasta a fost prima formă de utilizare a argumentului amintit.

O a doua formă a fost folosirea lui în sprijinul unirii țărilor române, al constituirii statului național independent, al desăvârșirii unității politice a poporului român. În anii '30—'40 ai secolului al XIX-lea, în lupta desfășurată de patrioți pentru Unire,⁴² argumentul a fost frecvent aplicat. Aceasta s-a făcut și în deceniile premergătoare revoluției din 1848—1849⁴³, dar în ajunul, în timpul și imediat după aceea acțiunea a cunoscut o considerabilă lărgire. S-a vorbit despre 7 mil. de români⁴⁴, de 7,5 mln.⁴⁵ ori chiar 8 mln.⁴⁶ S-a operat și în cu cifre mai mari : 9 mln.⁴⁷ și chiar 10 mln.⁴⁸ S-au folosit și valori mai puțin precise : pe teritoriul vechii Dacii româniei sînt în număr de milioane⁴⁹, sau cuantumul lor se ridică la 8—10 mln.⁵⁰ Argumentul s-a utilizat în cele

³⁸ Acad. D. Prodan, în *Istoria României*, III, p. 495, 506, 511—513, 821, 823, 825, 828.

³⁹ C. Căzănișteanu, D. Berindei, M. Florescu, V. Niculae, *Revoluția română din 1848*, București, Edit. politică, 1969, p. 145, 193, 277, 311.

⁴⁰ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. acad. G. Zane, București, Edit. Academiei, 1964, p. 274, Nr. 116 ; p. 278, Nr. 117. Vd. și I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848...*, I, ed. O. Boitoș, Craiova, „Scrisul românesc”, (1940), p. 87 (părerea lui A. G. Goleșcu).

⁴¹ V. Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, în „Studii”, 21, 5, 1968, p. 834.

⁴² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849*, București, Edit. Academiei, 1967 ; acad. Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia...*, Cluj, 1968, p. 67—98 ; V. Maciu, *op. cit.*, p. 821—842.

⁴³ A. M(arinescu)-Nour, *Notele consulului englez Blutte asupra Principatelor...*, în „Revista istorică”, I, 7—8, 1915, p. 138 (la 1833 : peste 10 mln. români) ; E de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XVII, ed. N. Hodoș, București, 1913, p. 474, Nr. DLVIII (la 1835 : 5,4 mln.) ; G. Bariș, *Scrieri social-politice*, ed. V. Cheres-teșiu, C. Mureșan, G. Em. Marica, București, Edit. politică, 1962, p. 66, 70 (la 1842 : 5 mln.) ; J. A. Vaillant, *La Romanie...*, III, Paris, 1844, p. 29 (5.679.132 români) ; etc.

⁴⁴ N. Bălcescu, *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei noastre*, ed. a II-a C. Bodea, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 31 (1 ianuarie 1847).

⁴⁵ *Idem*, *Opere*, IV, p. 278, Nr. 117 (4 martie 1850).

⁴⁶ Cornelia Bodea, *Lupta românilor...*, p. 104 (1 ianuarie 1848) ; *Anul 1848 în Principatele Române...*, II, București, 1902, p. 289, Nr. 715 (16 iulie 1848) ; I. Ghica, *Amintiri din pribegia...*, I, p. 32 (7/19 august 1848) ; I. Lupăș, *Avram Iancu*, în „Anuarul Institut. ist. naț”, Cluj, III, 1924—1925, p. 44 (18 ianuarie 1849) etc.

⁴⁷ I. Ghica, *Amintiri din pribegia...*, I, p. 118—119 (17/29 septembrie 1848), p. 135 (4/16 noiembrie 1848) etc.

⁴⁸ *Anul 1848...*, II, p. 189, Nr. 639 (30 iunie 1848).

⁴⁹ C. Negri, *Scrieri*, ed. E. Boldan, I, București, E.P.L., 1966, p. 126 (27 decembrie 1848/8 ianuarie 1849).

⁵⁰ *Anul 1848...*, II, p. 282, Nr. 711 (15 iulie 1848).

mai diverse împrejurări, de la memoriile diplomatice (cum făcea I. Maiorescu în Germania)⁵¹ pînă la agitația de masă (cum proceda N. Bălcescu printre muntenii din Apuseni).⁵²

Și-n a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în aceleași scopuri, s-a folosit amintitul argument, vorbindu-se de regulă despre 10 mln. de români.⁵³ Totodată, în cadrul luptei pentru Unirea Moldovei cu Țara Românească s-a avut în vedere că astfel se vor întruni „cinci milioane locuitori legați prin rudenia de sînge și naționalitate...”⁵⁴, dincolo de Carpați fiind alte două⁵⁵ ori trei milioane⁵⁶. Socialiștii români, care se pronunțau cu hotărîre pentru eliberarea Transilvaniei și luptau pentru realizarea unirii ei cu România⁵⁷, își exprimau voința de a reconstitui Dacia, cuprinzînd în granițele sale cei 10 mln. de români existenți.⁵⁸ La congresul din 1910 de refacere a P.S.D.R., N. D. Cocea

⁵¹ I. Ghica, *op. cit.*, I, p. 118—119, 135.

⁵² N. Bălcescu, *Opere*, I, Edit. Academiei, 1953, p. 334.

⁵³ Vintilă C. Rosetti, *Amintiri istorice. Scrieri adunate și anotate*, București, 1889, p. 133, 134 (la 1851); Al. Busuioceanu, *Călători și scriitori streini despre țările române*, în *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, Edit. Institut. ist. univ., 1931, p. 88 (la 1855); E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, Paulin et Le Chevalier, 1855, p. VI; *Să ne cunoaștem pe noi înșine*, în „Trompeta Carpaților”, VII, 771, 23 octombrie/4 noiembrie 1869, p. 3083 (reprodus după „Albina”); A. Sida, *Tribuna — 1884. Ideologia și politica programatică*, în „Tribuna”, Cluj, XVIII, 9 (897), 28 februarie 1974, p. 13; 10 (898), 7 martie 1974, p. 13 („Tribuna”, Sibiu, Nr. 1, 1884: „numărul e temeliea valorii noastre politice”; Nr. 21, 1884: sint 10 mln. de români, dintre care noi sîntem o treime); G. Barișiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 583; etc.

⁵⁴ (G.P.) Bosueceanu, *Despre Unirea Principatelor*, în „Timpul”, I, 24, 11 martie 1857, p. 1.

⁵⁵ *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională*, II, în „Revista arhiv.”, XI, 2, 1968, p. 177, Nr. 1 (25 decembrie 1859).

⁵⁶ *Idem*, (I), *ibid.*, XI, 1, 1968, p. 181, Nr. 29 (19 aprilie 1894). E. Murgu, *Scrieri*, ed. I. D. Suci, București, E.P.L., 1969, p. 508, 549 (la 1865: citeva milioane). „Gazeta Trans.” (XIX, 1856, p. 266) și „Zimbru” (IV, 179, 1856, p. 4) — reluînd cifre din presa germană — afirmaseră că numărul românilor în Imperiul austriac era de 7.949.974 (apud *Bibliografia analitică a periodicelelor românești*, II/1, București, Edit. Academiei, 1970, Nr. 3103—3104). „Steaua Dunării” (II, 60, 1856, p. 238—239; apud *ibid.*, Nr. 3105), arată însă cu dreptate că cifra includea, de asemenea, pe italienii din posesiunile habsburgice și opină că numărul românilor era pe jumătate din totalul reprodus. Confruntarea acestor cifre cu un tabel original (J. Scheda, *General-Karte des Oesterreichischen Kaiserstaates mit einem grossen Theile der angrenzenden Länder*, Wien, 1857, f. XIX — Bibl. Acad., Cab. hărți — H.II.275) arată că statisticile au înscris pe romanicii („Romanen”) din Imperiu cu 5.632.089 suflete (pe baza tabelului se poate calcula că numărul românilor era de circa 2.630.000). S-a considerat însă (*Să ne cunoaștem pe noi înșine*, în „Trompeta Carpaților”, VII, 771, 23 octombrie/4 noiembrie 1869, p. 3082; reprodus după „Albina”) că, pentru a cunoaște adevărul quantum al românilor din Imperiul habsburgic, cifrele statistice trebuie mărite cu cel puțin 10%.

⁵⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, I/1, București, Edit. politică, 1964, p. 210—212; C. Căzanișteanu, I. Mamina, *Programul pașoptist, prezență vie în tradițiile și acțiunea revoluționară a mișcării muncitorești din România*, în „Anale ist.”, XIX, 3, 1973, p. 43—46; etc.

⁵⁸ *Cine sîntem! Ce voim!*, în „Dacia viitoare”, Paris, I, 1883, p. 1—2 (reprodus în *Presa muncitorească și socialistă...*, I/1, p. 216).

propunea afirmarea solidarității cu proletariatul român din Transilvania, cu cei 3 mln. de români, asuprași peste hotarele României.⁵⁹

Lupta eliberatoare a poporului român, înconjurată de o largă simpatie internațională, a primit un valoros sprijin din partea lui K. Marx⁶⁰; în 1856, el a folosit și cifre asupra populației românești pentru a demonstra necesitatea realizării statului ei național.⁶¹ În condițiile luptei pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar, argumentele patrioților români au găsit un larg ecou în cercurile progresiste din străinătate, iar V. I. Lenin sublinia cu putere dreptatea cererilor românești.⁶²

Necesitatea studierii istoriei populației și a politicii denice în România apare și mai pregnant prin faptul că *probleme de cea mai mare importanță ale istoriei noastre* sînt în însemnată măsură de natură demoistoriografică. Acesta este cazul problemei formării poporului român, cea mai importantă chestiune a istoriei noastre vechi, care a suscitat o îndelungată polemică istorică pe plan european. Ea a fost clar constatată de la mijlocul secolului al XVI-lea⁶³ și a generat numeroase juste luări de poziție în istoriografia românească (M. Costin, C. Cantacuzino stolnicul, D. Cantemir, I. Neculce etc.)⁶⁴. S-a sugerat chiar că începutul disputei datează din veacul al XV-lea, cînd în cronicile ungare dispar referințele la romanitatea românilor ca urmare a constituirii statelor independente extracarpatiche și a modificării subsecvente a politicii regalității maghiare; s-a presupus cu pătrundere că aceasta este o replică la afirmarea autohtonă a originii romane, o contestare prin tăcere.⁶⁵

Referitor la continuitatea geto-dacilor, daco-romanilor, străromânilor și românilor pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic⁶⁶ (cea mai importantă problemă istoriografică referitoare la populație și politica demică în România) s-au emis trei false teorii. Este mai întii cea „imigraționistă“, unele dintre elementele ei fiind formulate încă în secolul al XVII-lea,⁶⁷ dar alcătuirea ei deplină realizîndu-se mai tîrziu. Intensificarea în veacul al XVIII-lea a luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni, formarea statului național român (1859), dezvoltarea sa tot mai accentuată și atracția irezistibilă exercitată de el asupra ardelenilor au determinat răspunsul violent al claselor dominante de dincolo de munți,

⁵⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915*, București, Edit. politică, 1968, p. 71, Nr. 8.

⁶⁰ Acad. A. Oșetea, *Karl Marx et la lutte des Roumains pour l'émancipation sociale et la libération nationale*, în „Revue roum. d'hist.“, VII, 5, 1968, p. 725—732.

⁶¹ Acad. Miron Constantinescu, *Articolele necunoscute*, în „Viața rom.“, XIX, 4, 1966, p. 151—152.

⁶² V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 23, București, Edit. politică, 1964, p. 333; vol. 30, 1964, p. 355.

⁶³ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Edit. Academiei, 1972, p. 105—108, 157—158.

⁶⁴ *Ibidem.*, p. 187 (nota), 190—199, 200—212; L. Onu, *Studiu introductiv la Gr. Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*, București, Edit. științifică, 1967, p. 14—34; etc.

⁶⁵ Ș. Papacostea, (Recenzie) la A. Armbruster, *op. cit.*, în „Studii“, 25, 6, 1972, p. 1321.

⁶⁶ Vd. recenta sinteză a argumentelor continuității: acad. C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, „Scrisul românesc“, 1973.

⁶⁷ A. Armbruster, *op. cit.*, p. 140, 173—175.

exprimat și prin ceea ce s-a numit ⁶⁸ „teoria Sulzer-Roesler“. Numeroși istorici de prestigiu din țară și străinătate au demonstrat inconsistența ei ⁶⁹, pe terenul probității științifice stabilindu-se, de fapt, o adevărată cooperare între valoroși istorici din România și din alte țări. ⁷⁰ În condițiile marilor schimbări, generate de victoria socialismului în țara noastră și în câteva țări balcanice, interesul cercurilor științifice internaționale pentru interesanta și importanta zonă sud-est europeană a crescut enorm în ultimele decenii ⁷¹, ceea ce se exprimă și în atenția acordată în lume studierii istoriei, limbii și culturii românești.

Putem astfel observa că una dintre trăsăturile de bază ale modului de reflectare a istoriei noastre în literatura străină contemporană constă în acceptarea tot mai hotărâtă a teoriei continuității. Ideile ei sînt incluse în sinteze ⁷² și enciclopedii, ⁷³ valoroase lucrări antebelice bazate pe ideile continuității sînt reeditate ⁷⁴ etc. Desigur, pot fi citate și sinteze care ignoră problema formării poporului român sau se limitează numai la a enunța disputa de veacuri asupra ei, dar cei mai serioși cercetători străini acceptă tot mai hotărît justeze teze ale persistenței autohtone pe aceste meleaguri. Orientarea este atît de pregnantă, încît un atent și avizat observator francez notează : „Astăzi, în general, se adoptă teza apărută de istoriografia românească referitoare la inexistența vreunei discontinuități între poporul român și strămoșii daco-romani... Cercetările arheologice și toponimice dealtminteri au confirmat această permanență.“ ⁷⁵

Prezintă un interes de prim ordin faptul că dincolo de hotare au început a apare, în ultima vreme, importante contribuții la demonstrarea continuității, ceea ce urmează o veche tradiție a cercetătorilor erudiți și onești din diferite țări europene. Un asemenea valoros aport îl constituie recentul studiu al savantului moscovit G. G. Litavrin. ⁷⁶ Pe baza profunde studieri a cronicilor bizantine, se

⁶⁸ D. Onciul, *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, I., București, Edit. științifică, 1968, p. 259; I. Bogdan, *Scrieri alese*, Pref.: F. Petrovici, Ed.: G. Mihăilă, București, Edit. Academiei, 1968, p. 186 (n. 1).

⁶⁹ R. Vulpe, *Considerații istorice în jurul evacuării Daciei de către Aurelian*, în „Studii art. ist.“, XXIII, 1973, p. 10 (n. 24): o schiță a disputei din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și din veacul nostru.

⁷⁰ Vd. de ex.: Tr. Ionescu-Nișcov, *Contacts etablis entre l'histoire et l'ethnologie roumaine et tchéque dans le problème de la formation du peuple roumain, durant la seconde moitié du XIX-e siècle*, în „Romanoslavica“, XVI, 1968, p. 409—446.

⁷¹ M. Berza, *România și colaborarea în domeniul studiilor sud-est europene...*, în „Magazin istoric“, VIII, 2 (83), 1974, p. 39.

⁷² Vd. de ex.: J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narod. Ossolińskich-Wydaw., 1970, p. 80—81 et pass.

⁷³ *Meyers Neues Lexikon*, 7. Band, Leipzig, V.E.B., Bibl. Instit., 1964, p. 119; *Kratka bălgarska enciklopedija*, t. 4, Sofija, Izd. B.A.N., 1967, p. 420; *Sovetskaja istoričeskaja enciklopedija*, red.: E. M. Jukov ș.c., 12, Moskva, „Sovetsk. enciklop.“, 1969, p. 259—260; *Encyclopedea Britannica*, vol. 23, Chicago-London etc., (1971), p. 93 etc.

⁷⁴ C. Tagliavini, *Romania (Istoria)*, în *Enciclopedia italiana...*, XXX, Roma, 1936 (republ. 1949), p. 17—18; H. Pirenne, *Histoire de l'Europe*, I, Bruxelles, „La Renaiss. du Livre“, (1958), p. 237 (prima ed. 1936); etc.

⁷⁵ R. P. (hilibot), *Roumanie (Histoire)*, în *Encyclopedia universalis*, vol. 14, Paris, (1972), p. 453.

⁷⁶ G. G. Litavrin, *Vladi vizantijskih istočnikov X—XIII vv.*, în *Jugo-vostočnaja Evropa v srednie veka*, red.: Ia. S. Grosul ș.c., I, Kișiněv, „Știința“, 1972, p. 91—138.

analizează conținutul noțiunii „vlah“ în aceste lucrări, se localizează denumirea în secolele X—XIII, se stabilesc ocupațiile și traiul vlahilor balcanici, viața internă a comunităților lor, relațiile cu populația înconjurătoare și organele oficiale, viața religioasă și problema originii. Concluzia finală stabilește că izvoarele bizantine nu permit a se vorbi despre o însemnată mobilitate spațială a vlahilor balcanici în veacurile XI—XII și nu adevăresc deci teoria „imigraționistă“.

O a doua falsă teorie referitoare la continuitatea românilor pe teritoriul carpato-dunăreano-pontic este cea a „imigrării“ lor masive din Țara Românească și Moldova în Transilvania în secolul al XVIII-lea. Deși unele dintre elementele ei componente au fost formulate mai demult⁷⁷, teoria a fost constituită în ultimii ani ai secolului trecut de către B. Jancsó și I. Acsády, falsitatea ei fiind demonstrată de mulți istorici, geografi, lingviști, sociologi și statisticieni, din țară și din străinătate.⁷⁸ Contribuția istoriografiei românești — și în primul rând a lucrării fundamentale în această problemă⁷⁹ — este atât de elocventă, iar reanalizarea problemei în spiritul materialismului istoric a dat rezultate atât de evidente, încât în literatura recentă de dincolo de hotare este preluat tot mai adesea punctul nostru de vedere, acela al adevărului istoric: în Ungaria s-au combătut aserțiunile lui I. Acsády⁸⁰, în U.R.S.S. — acelea similare ale lui V. P. Șuşarin⁸¹ etc.

O a treia falsă teorie este aceea a „depopulării“ Țării Românești și Moldovei în veacul al XVIII-lea. Deși multe din argumentele ei au fost enunțate — *in nuce* — mai de mult, într-o formă încheagată ea a fost pentru prima oară prezentată cu referire la Țara Românească de către F. W. von Bauer (1778). Cercetările au probat însă inconsistența acestei teorii și permanența covârșitoarei majorități a populației muntene pe teritoriul țării în perioada 1739—1831. Reale depopulării (= scăderii absolute ale numărului locuitorilor) au avut loc numai în două împrejurări: în 1742 (din cauza relativ masivei treceri și așezări muntene din acel an la sud de Dunăre) și în 1813 (din cauza ciumei). Aceasta însă nu poate îndreptăți o concluzie generală, după cum faptul că cifra totalului locuitorilor României s-a micșorat de două ori în secolul nostru (în timpul primului război mondial, precum și în vremea celui de-al doilea și a anilor de secetă 1945—1946) nu a dat nimănui ideea de a conchide asupra depopulării țării.⁸² Teoria „depopulării“ nu este valabilă nici cu privire la Moldova veacului al XVIII-lea, o sarcină importantă a istoriografiei noastre fiind de a întreprinde cercetări de adâncime și în acest domeniu, ca și de a continua cercetările în celelalte direcții discutate.

⁷⁷ A. Armbruster, *Romanitatea românilor...*, p. 140, 173—175.

⁷⁸ O lungă listă a respingerilor ei la L. Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739—1831)*, în „Studii“, 24, 5, 1971, p. 901 (n. 18).

⁷⁹ Acad. D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944.

⁸⁰ B. Pápai, în *Magyarország történeti demográfiája...*, red. J. Kovacsics, Budapest, 1963, p. 148—151.

⁸¹ D. M. Dragnev, în *Jugo-vostočnaja Evropa...*, p. 282—283, 286—287, 288.

⁸² L. Roman, *Evoluția numerică a populației Țării Românești și migrația externă (1739—1831)*, în „Studii art. ist.“, XXIII, 1973, p. 15—24; *idem*, *Populația Țării Românești în anii 1739—1831 și inconsistența teoriei „depopulării“*. Rezumatul tezei de doctorat, București, Centrul multipl. Univ., 1974.

Istoricii au luat, adesea, în considerare și problemele așezării pe teritoriul țării, în diferite epoci, a unor neamuri și naționalități care au luptat cot la cot cu poporul român pentru eliberare socială și națională, pentru înflorirea țării. Cercetarea demoistoriografică — de pe pozițiile materialist-istorice — a acestor chestiuni este capabilă a stabili unele raporturi numerice între diferite etnii, răspîndirea lor teritorială, relațiile și influențele reciproce, colaborarea pentru dezvoltarea patriei comune etc.

Istoriografia din țara noastră are frumoase tradiții în studierea multor aspecte ale istoriei populației și politicii demice în România. În ultimii ani s-au publicat imporante izvoare. S-au elaborat interesante monografii și studii. S-au realizat și cîteva valoroase schițe de ansamblu, avîndu-se în vedere întreaga dezvoltare a țării sau numai o întinsă perioadă a evoluției ei, abordîndu-se tot teritoriul Republicii, ori o largă zonă a sa.⁸³ S-au obținut rezultate notabile și, fără îndoială, ele vor spori tot mai mult în anii ce urmează. Astfel, treptat-treptat, cercetarea marxist-leninistă a istoriei populației României își arată tot mai pregnant utilitatea și necesitatea pentru prosperarea generală a istoriografiei noastre.

⁸³ Acad. St. Pascu, *Demografia istorică*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, I, Cluj, „Dacia”, 1972, p. 11—74 (vd. și *idem*, *Les sources et les recherches démographiques en Roumanie*, în *Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège*, vol. 33, Liège, 1965, p. 283—303); Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, 20, 5, 1967, p. 933—946 (vd. și *idem*, *La démographie — „dimension de l'histoire”*, în *Recherches sur la philosophie des sciences*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1971, p. 365—378); G. Regan, *De la census-ul roman la recensămintele moderne*, în „Viața economică”, IV, 2 (126), 14 ianuarie 1966, p. 10; 4 (128), 28 ianuarie 1966, p. 16; 6 (130), 11 februarie 1966, p. 7.